

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора

Тетяни Станіславівни ПОДОРОЖНОЇ

**на дисертаційне дослідження Ангеліни Миколаївни КУП'ЯНСЬКОЇ
на тему «Становлення та розвиток інституту окремої думки судді
конституційної юстиції в Україні та зарубіжних країнах», подане на
здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за
спеціальністю 081 «Право»**

1. Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження

Дисертація А. М. Куп'янської присвячена дослідженню наукового та практичного потенціалу конституційної юстиції в сучасних умовах конституційного розвитку України на основі позитивного досвіду зарубіжних країн.

В умовах нинішньої агресії з боку Росії українці ще більше прагнуть стати повноцінним членом Європейського Союзу. Новий формат відносин України з Європейським Союзом потребує перегляду нормативно-правової бази та слугує стратегічним орієнтиром для реформ в Україні. Конституційна реформа повинна закріпити пріоритет прав людини, верховенство закону, збільшити ефективність влади, має бути спрямована на досягнення європейської якості життя громадян України, подолання бідності, розвитку економіки, зниження безробіття, боротьбу з корупцією та справедливе правосуддя тощо. Саме тому в умовах побудови правової держави в Україні існує потреба у здійсненні численних реформ відповідно до міжнародних стандартів, зокрема спрямованих і на забезпечення публічності конституційного правопорядку. Публічність є одним із чинників, який визначає роль конституційної юстиції як засобу забезпечення суспільних інтересів (інтересів держави, народу, нації) та безпосередньо корелює із забезпеченням суверенітету Української держави. Публічність конституційної юстиції означає розуміння, усвідомлення суспільством цілей та наслідків реформ, можливість участі різних прошарків суспільства, громадських організацій, політичних партій тощо у процесі реформування конституційної юстиції на різних етапах її становлення та розвитку. Забезпечення та реалізація принципу публічності є важливим чинником для відновлення довіри суспільства до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, судової системи, Конституційного Суду України. Публічність – це вимога забезпечити обізнаність громадськості про

діяльність органу конституційної юстиції на різних етапах, вільний доступ до інформації про зміст цієї діяльності, оцінювання конституційних рішень, прогнози внутрішнього і міжнародного експертного середовища. Адже така інформація в принципі не може бути державною таємницею. Особливі вимоги публічності пред'являють до рішень конституційного суду (зокрема, на стадії їх оприлюднення). До вираження принципу публічності в конституційному судочинстві варто зарахувати й публікацію окремих думок суддів конституційного суду.

З огляду на це, особливість дисертаційної роботи А. М. Куп'янської полягає в тому, що досліджувані нею проблеми стосуються удосконалення змісту принципу публічності за допомогою гарантування та забезпечення державою принципів функціонування конституційної юстиції, що, безумовно, слугує показником ефективності інституту захисту прав, свобод та законних інтересів громадян. Тим паче, наявні на сьогодні наукові публікації та різноманітні академічні проєкти звертають увагу читача на те, що окрема думка не може бути ревізією судового рішення, а за своїм змістом повинна містити виклад правової позиції судді, не згідного зі судовим рішенням, яка була висловлена ним. Зважаючи на ці обставини, науковці переконані, що окрема думка є висловленням власної позиції судді, який не погодився з думкою більшості, є похідною від правової позиції, яка покладена в основу рішення суду і ніяк не змінює та не впливає на набуття чинності судовим рішенням. Утім, ми переконані, що в сучасних дослідженнях бракує ґрунтовного аналізу питань щодо змісту окремої думки судді конституційної юстиції як одного із засобів реалізації принципів незалежності суддів, їхнього вільного волевиявлення та рівноправ'я. Тобто, власне, реалізації права судді на висловлення своєї думки.

Не менш важливими є й проблеми, що виникають на практичному рівні, а саме в межах реалізації цього права в зарубіжних країнах. У деяких країнах судді можуть висловити збіжну або окрему думку. У таких випадках окрема думка має бути опублікована разом з думкою більшості. Так судді висловлюють свою повну або часткову незгоду з рішенням, прийнятим більшістю суддів, і причини своєї незгоди, або стверджують, що рішення, винесене судом, може або повинно ґрунтуватися на підставах, відмінних від прийнятих. Це може сприяти покращенню змісту рішення, відповідно допомогти зрозуміти його, а також спричинитися до еволюції права. Окремі думки мають бути належно обґрунтовані, відображаючи виважену оцінку суддею фактів і права.

Отже, незважаючи на «життєво важливу» актуальність усіх питань, що прямо або опосередковано пов'язані з розумінням та реалізацією права судді конституційного суду на окрему думку, **вітчизняна теорія права досі відчуває гостру потребу** в оновленні національної доктрини конституційної юстиції. Дисертація А. М. Куп'янської якраз і є **першим такого роду самостійним, комплексним, фундаментальним** дослідженням. Адже, незважаючи на деякою мірою «класичність» та «затребуваність» наукових розвідок у цьому напрямі, авторка врахувала доволі важливий аспект розвитку уявлень про конституційну юстицію, йдеться про **її моделі в сучасних демократичних країнах**. Актуальності обраній для дослідження тематиці додає також урахування авторкою тенденцій правової глобалізації та інтеграції, унормування та гармонізації підходів до практичної реалізації окремої думки судді конституційної юстиції крізь призму конституційно закріплених прав і свобод людини та громадянина. *Зважаючи на усе вищезазначене, сумнівів в актуальності проведеного А. М. Куп'янською дослідження не виникає.*

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна

Ступінь наукової обґрунтованості основних положень, висновків і рекомендацій дисертаційної роботи визначається передусім її **структурою**, логікою **викладу матеріалу**, застосовуваними **методами** вирішення поставлених завдань, **новизною** пропонованих до захисту положень.

Структура роботи сприяє повноцінному і послідовному розкриттю теми, що в кінцевому підсумку дозволило авторці успішно вирішити поставлені перед нею **завдання**. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що охоплюють **дев'ять** підрозділів та проміжні висновки, загальних висновків, списку використаної літератури. Структурна побудова дисертаційного дослідження не викликає заперечень і видається досить логічною. Між **теоретико-методологічною** (розділ 1), **аналітичною** (розділ 2) та **практично орієнтованою** (розділ 3) частинами простежується **стійкий зв'язок**. У межах кожного розділу і підрозділу дисертації розробляється певний відносно самостійний аспект становлення та розвитку окремої думки судді конституційної юстиції в Україні та зарубіжних країнах, що сприяє розкриттю загального задуму пропонованого дослідження.

У цілому, дисертантка не тільки **аналізує широкий спектр думок** українських і зарубіжних науковців щодо сформульованої в роботі

проблематики, а й **полемізує** разом з ними, висуваючи власні тези та пропозиції (наприклад, на с. 48 авторка зазначає, що «**правові позиції КСУ спроможні розкривати особливості права як “живого організму”** і виявляти приховані загальні принципи права, які мають не менше значення, ніж сама Конституція України, і **служують ідейною основою для об’єктивного права**», на с. 86 зауважено: «інститут особливих думок слугує гарантом суддівської незалежності і дає змогу суддям позиціонувати себе не тільки частиною дискурсивного експертного співтовариства, а й суверенною особистістю, носієм і транслятором суб’єктивної творчої правової позиції. Стильова специфіка особливої думки зумовлена її персоналізованим, суб’єктивним характером, що виражається в емоційно-експресивних, образних, оціночних засобах. За своєю природою окрема думка судді КСУ є симбіозом компетентного (професійного) і доктринального (наукового) тлумачення, яке спирається на фундаментальні знання у сфері наукового світогляду авторитетних учених-правознавців тощо)». Останні своєю чергою мають, на наше переконання, не тільки раціональну основу, але й практичне наповнення.

Заслуговує на схвальний відгук і *методологія*, використана під час написання дисертаційної роботи. Сукупність застосованих методів, на які спиралася у своєму дослідженні дисертантка, повною мірою забезпечила вирішення завдань дисертації та досягнення її мети. Варто відзначити правомірність вибору авторкою **порівняльно-правового підходу**, який дав їй змогу більш широко поглянути на досліджуване питання, зокрема з погляду вітчизняної юридичної доктрини, залучити інші, зіставні із цим питанням приклади (діяльність Верховного суду США, діяльність органів конституційної юстиції Словаччини, Хорватії, Іспанії, Німеччини, Угорщини, Польщі та інших країн).

У дисертаційній роботі міститься **низка нових оригінальних** теоретичних, практичних положень та висновків, що визначають *наукову новизну* дослідження, сформульовану авторкою на с. 25–26 дисертації. Погоджуючись загалом з винесеними на захист положеннями, варто відзначити ключові з них.

1. Особливої уваги заслуговує проведений аналіз **позитивного досвіду функціонування інституту окремої думки Федерального Конституційного суду Німеччини**, особливості історичного формування якого можуть стати прикладом для органів конституційного правосуддя України, які прагнуть отримати довіру до своєї діяльності від українського суспільства.

2. У роботі також сформульовано цікавий висновок **щодо закріплення інституту окремої думки судді в тій чи іншій правовій системі**. Цінність роботи, безсумнівно, підвищує й те, що дисертантка **запропонувала авторський підхід до окремої думки як невід'ємного права людини – права судді на окрему думку**. Переконані, що розробка цих підходів є практично виправданою, адже дозволяє органам державної влади визначити пріоритетні напрями в конституційному судочинстві та напрями реформування конституційної юстиції в цілому.

Окремо слід відзначити цінність проведеної роботи для науки і практики. Так, *наукова значущість* результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що зроблені в ньому висновки і пропозиції доповнюють наявні у вітчизняній науці підходи до розуміння окремої думки судді конституційної юстиції в Україні та зарубіжних країнах. Крім того, викладені в роботі положення можуть бути використані для розробки **методичних та лекційних матеріалів** навчальних курсів у закладах вищої освіти в Україні. Водночас *практична цінність* дослідження виявляється в можливості імплементації дисертаційних положень у правотворчу діяльність для подальшого удосконалення чинного законодавства у сфері конституційного судочинства.

Додаткової уваги заслуговує і той факт, що дисертантка під час написання послуговувалася значною кількістю вітчизняних джерел та зарубіжної літератури (список використаної літератури містить **304 найменування**).

Усе це в сукупності свідчить про те, що Ангеліна Миколаївна Куп'янська виконала самостійну дослідницьку роботу, цінність якої визначається її актуальністю, науковою новизною, а також безсумнівною важливістю для вдосконалення вітчизняної юридичної науки та практики.

3. Повнота викладу результатів дослідження у наукових публікаціях

Основні положення дисертації висвітлено в 16 наукових публікаціях, з яких: 7 наукових статей, зокрема 6 у виданнях, які входять до переліку наукових фахових видань України, 1 – у зарубіжному фаховому виданні (Словацька Республіка), та 9 тез виступів на науково-практичних заходах. Тож дисертація пройшла належну апробацію і є самостійною науковою працею, що має завершений характер.

4. Дотримання академічної доброчесності, відповідність анотації основним положенням дисертації

Об'єктивне оцінювання як тексту дисертаційного дослідження, так і його результатів (висновків, пропозицій та рекомендацій) дає підстави стверджувати, що А. М. Куп'янською було **дотримано загально визнаних стандартів та вимог академічної доброчесності**. Зокрема, дисертантка належно **оформила посилання** на наукову літературу, аналітичні матеріали та нормативно-правові акти. Крім того, дотримання А. М. Куп'янською етичних стандартів доброчесності підтверджується наявністю висновку, отриманого за результатами проведення науково-технічної експертизи на академічний плагіат.

Анотація поданого дисертаційного дослідження являє собою коротко та чітко викладену характеристику роботи, відображає мету наукової розвідки, новизну дисертації у порівнянні з тими академічними роботами, які є спорідненими зі сформульованою тематикою та цільовим призначенням. **Зміст анотації не містить інформації, якої не було б у тексті дисертаційного дослідження**. Вказане слугує показником обізнаності здобувачки в тематиці становлення та розвитку конституційної юстиції в Україні та зарубіжних країнах, окремої думки судді конституційного суду, її спроможності правильно й ефективно обробляти та систематизувати знайдені дані, наукові факти та ідеї.

5. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Пункт 2 відгуку на дисертаційну роботу розкриває позитивні і такі, що характеризуються науковою новизною висновки та положення. Вказане свідчить про достатню «наукову зрілість» авторки і зумовлює загальний висновок про відповідність поданої до захисту дисертації встановленим вимогам. Водночас дисертація А. М. Куп'янської, як і будь-яке інтелектуально орієнтоване дослідження, має певні дискусійні моменти, на які варто звернути увагу. До основних з них належать такі:

1. На с. 56 дисертаційної роботи авторка зазначає, що, на відміну від країн англосаксонської та романо-германської правових систем, у таких країнах, як Франція, Бельгія, Італія, Австрія, інститут окремої думки суддів ніколи не існував. Дослідниця охарактеризувала країни, в яких інститут окремої думки не існував, але не провела чітко межі між країнами англосаксонської та романо-германської правових систем. Варто було б назвати (уточнити), у яких саме країнах і якого права інститут окремої думки ніколи не існував.

2. У дисертаційній роботі на с. 164 наголошено на тому, що в той час як зародження, розвиток і поширення права суддів на окрему думку в країнах

англосаксонської правової сім'ї має досить «цілісну» і послідовну історію, практично для кожної країни романо-германської правової сім'ї історія окремих думок суддів індивідуальна. При цьому конкретні положення, що регулюють право суддів на окрему думку, досить різноманітні. Із цього виникає необхідність назвати (уточнити) спільні етапи становлення (розвитку) окремої думки в конкретних країнах романо-германської правової сім'ї.

3. Упродовж усього часу функціонування Конституційного Суду України його судді не практикували колегіального викладення окремих думок щодо актів Суду, тому є потреба в поясненні такого явища. У правничій спільноті поширене різне ставлення до інституту окремої думки судді; виділяють і позитивні, і негативні якості цього інституту. Вважають, що, з одного боку, окрема думка судді може підірвати авторитет судового рішення та довіру до суду, з іншого – сприяти підтримці суддівської незалежності і демократизації суду. Утім очевидно, що применшувати або й зовсім знецінювати роль інституту окремої думки судді в демократичній державі не варто, оскільки йдеться насамперед про внутрішню незалежність судді. У цьому важлива думка дисертантки щодо доцільності саме колегіального викладення окремої думки. Просимо висвітлити на прилюдному захисті.

4. Венеційська Комісія у пункті 34 Доповіді «Щодо окремих думок у конституційних судах» зазначила, що в більшості країн законодавчі положення або правила, які стосуються окремих думок, містяться у звичайних законах про організацію та функціонування конституційного або верховного суду; у деяких країнах законодавчі положення або норми, що стосуються окремих думок, містяться в конституції або органічному законі про конституційний суд (Грузія, Королівство Іспанія, Республіка Перу, Республіка Чилі); в інших випадках законодавчі положення або правила встановлюються виключно самим судом (Республіка Боснія і Герцеговина, Федеративна Республіка Бразилія, Республіка Болгарія, Республіка Хорватія, Косово, «колишня Югославська Республіка Македонія», Республіка Сербія) або в тому числі судом (Федеративна Республіка Німеччина, Республіка Литва, Республіка Перу, Республіка Словенія, Республіка Туреччина). Як показує практика суддів ЄСПЛ (з огляду на підрозділ 3.3 дисертації!) стосовно написання окремих думок, ці думки можуть мати формат, який не закладений у приписах названих міжнародних актів, і позначатися не лише як «співпадаюча» чи «неспівпадаюча» окрема думка судді, а й як «частково співпадаюча» і «частково неспівпадаюча» окрема думка судді, а також «окрема думка судді, до якої приєднався суддя».

Колегіальне викладення суддями окремої думки, навіть якщо це прямо не встановлено на законодавчому рівні чи правилами суду, відповідає природі окремої думки судді, яка є продуктом внутрішніх незалежних переконань кожного судді, його творчих доктринальних пошуків, що не має занадто обтяжуватися формальними реквізитами до змісту такої думки. Постає питання: чи завжди суддя конституційної юстиції вільний у способі викладення окремої думки, чи є відмінності цих способів у практиці Конституційного Суду України та суддів ЄСПЛ?

5. Також у дисертації потребують уточнення такі поняття, як «незалежність» та «недоторканність» суддів, «гарантії незалежності суддів», «конституційна юстиція», «конституційна юрисдикція», «конституційне правосуддя», «конституційний процес» тощо. Просимо висвітлити ці питання на прилюдному захисті.

Водночас, безвідносно до висловлених зауважень, які переважно виражають наукову позицію опонента, поточна оцінка роботи не має своєю метою ставити під сумнів наукові якості пропонованого до захисту дисертаційного дослідження. Навпаки, переконані, що здобувачка не збирається зупинятися на досягнутому і, сподіваємося, сформульовані вище зауваження будуть слугувати своєрідним **«науковим імпульсом»** для майбутнього вивчення заявленої проблематики.

Дисертація А. М. Куп'янської характеризується внутрішньою єдністю, містить нові достовірні наукові результати і положення, що висувуються для публічного захисту. Безумовно, вказане свідчить про особистий внесок авторки в науку теорії держави і права та конституційного права. Результати дисертаційного дослідження збагачують зміст концептуальних положень теорії та практики реалізації конституційного правосуддя, його ролі у вітчизняному державотворенні.

ВИСНОВОК:

За актуальністю обраної теми, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою та практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертанткою наукових працях дисертаційне дослідження **Ангеліни Миколаївни Куп'янської «Становлення та розвиток інституту окремої думки судді**

конституційної юстиції в Україні та зарубіжних країнах» є завершеною науковою працею та відповідає вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти та науки України від 12 січня 2017 року № 40 та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка за підсумками позитивного публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:
доктор юридичних наук,
професор, професор
кафедри теорії держави і
права Львівського
торговельно-економічного
університету

Т. С. Подорожна

